

Kriitikon ohjeet

Nämä ohjeet ovat voimassa toistaiseksi. Kuitenkin *Kiiltomato-Lysmaskenin* verkkosivuu-
uudistuksen myötä ohjeistus muuttunee jo lähiaikoina (esim. koskien linkkejä). Näissä ohjeissa
on kuitenkin huomioitu myös sellaisia tekstin kirjoittamiseen liittyviä seikkoja, jotka osaltaan
tukevat uuden päätoimittajan linjaa, jonka tarkoituksena on terävöittää entisestään tekstien
näkökulmallisuutta ja osallistumista kirjalliseen keskusteluun.

Ohjeet koskevat suomenkielistä puolta. Ruotsinkielisen Lysmaskenin käytännöistä vastaa
ruotsinkielinen toimittaja **Camilla Lindberg** (camilla.lindberg at lukukeskus.fi).

Avustajalistalle liittyminen, kritiikeistä sopiminen ja tekstien toimittaminen sähköpostitse
päätoimittaja **Ville Hämäläiselle** (ville.hamalainen at lukukeskus.fi).

Ohjeet tiivistetysti – lue ainakin nämä

Tekniset ohjeet

- Lisää tekstin alkuun seuraavat tiedot: oma nimesi (siinä muodossa kuin haluat sen kritiikin tekijäksi),
teoksen nimi kokonaisuudessaan (ja käännöskirjan alkukielinen nimi), kirjailijan nimi, julkaisuvuosi,
mahd. kääntäjä ja/tai kuvittaja, teoksen sivumäärä, kustantaja.
- Teosten (kirjat, elokuvat, albumit) ja lehtien nimet *kursivoidaan* aina niiden esiintyessä.
- Teosten osalta kirjoitetaan myös vuosiluku sulkeisiin teoksen nimen tai taivutusta seuraavan ilmaisun
jälkeen. Esim.: *REC* (2020); *Tanskan sisällissota 2018–2024* -romaanissa (2019).
- Novellien, runojen ja teoksen osien nimet kirjoitetaan lainausmerkkeihin. Esim.: Anton Tšehovin
"Ikävässä tarinassa"
- Henkilöiden nimet **lihavoidaan** niiden esiintyessä ensimmäisen kerran.
- Sitaatit merkitään lainausmerkeillä, eikä sitaatteja kursivoida.
- Sitaattien jälkeen lisätään sivunumero. Jos teoksessa ei ole sivunumeroita, voit mainita tästä
viestissäsi päätoimittajalle. Esim.: "Jos sitaatti on alle virkkeen mittainen, sijoita sivunumero
lainausmerkkien jälkeen ja piste sivunumeron ja sulkujen jälkeen" (s. 20). "Joskus voit joutua
käyttämään useamman virkkeen sitaatteja. Sijoita tällöin viimeisenkin virkkeen piste lainausmerkkien
sisälle ja lisää sivunumeron jälkeen piste." (s. 21.)
- Runojen muotoilu ei ole kovinkaan mahdollista toteuttaa. Pääsääntöisesti runoja siteeratessa
suositellaan, että säkeet erotetaan yhdellä vinoviivalla (/) ja säkeistöt kahdella vinoviivalla (//). Jos
kirjoitat sarjakuvasta, visuaalisesta runoudesta tms., sitaatteina on mahdollista käyttää (perusteltuja)
kuvia, skannauksia tai pdf-muodossa toimitettua materiaalia.
- Erotta kappaleet tyhjällä rivillä. Älä käytä sisennyksiä, välilyöntejä tai sarkaimia.

- Palautathan kritiikin liitetiedostona, docx, doc, odt tai rtf -muodossa.
- Vielä toistaiseksi *Kiiltomaton* kritiikkeihin lisätään loppuun linkkejä hyödyllisiin teosta tai kirjailijaa koskeviin verkkoaineistoihin. Valitse niihin ainakin ne, joihin viittaat tai joita olet hyödyntänyt itse tekstissä. Pyri täsmällisyyteen: lisää ne, jotka ovat lukijalle hyödyllisiä, mutta kenties vaikeammin löydettäviä, ja jätä välistä ne, jotka jokainen löytää ensimmäisellä googlaamisella. Ensimmäiseksi lisää kuitenkin linkki kirjan esittelyyn kustantamon sivuilla. Lisää linkit muodossa: osoite (Selitys). Esim.: <http://teos.fi/kirjat/kaikki/2020-kevät/järki-ja-tunteet.html> (Teos kustantamon sivuilla)

Ennen kirjoittamista

- *Kiiltomadossa* julkaistaan vuosittain 150–200 kritiikkiä. Jotta tämä onnistuu sujuvasti, arvioitavat kirjat valitaan syksyisin ja keväisin toimituskunnan koostamalta kirjalistalta. Saat kirjalistan ja tarkemmat ohjeet liittymällä *Kiiltomaton* avustajalistalle. Tämä onnistuu lähettämällä sähköpostia päätoimittajalle. Avustajalista sisältää tiedot kriitikon nimestä ja sähköpostiosoitteesta.
- Kriitikko tilaa itse arvostelukappaleen kustantajalta.
- *Kiiltomadossa* ei julkaista aiemmin muualla julkaistuja tekstejä. Toimitus ei pidä suotavana, että kriitikko kirjoittaa samasta teoksesta kritiikkiä muihin julkaisuihin.
- Kritiikille sovitaan deadline.
- Kritiikin lähtökohtana on subjektiivinen taidekokemus. Tämä kokemus jalostuu kriittiseksi, näkökulmalliseksi ja lukijaa palvelevaksi itsenäiseksi tekstikseen.
- Ole tietoinen teoksen herättämistä tunteista, affekteista ja assosiaatioista. Myös epävarmuus saa näkyä kritiikissä.
- Perustele näkemyksesi ja tulkintasi. Tunnista positiosi.
- Kritiikki on journalismia. Tarkista faktat, nimet ja kirjoitusasut. Älä väitä sellaista, mitä teoksessa ei ole. Ole rehellinen omalle kokemuksellesi. Tunne taidekeskustelu ja osallistu siihen rohkeasti kritiikilläsi.
- Kriitikko ei puolusta tekijää tai teosta, vaan taiteen vapautta.

Kirjoittamisen aikana

- Aloita kirjoittaminen mistä vain. Kuvailu, analyysi ja arvottaminen lomittuvat, joten anna tämän näkyä myös tekstissäsi ja sen rakenteessa.
- Valitse näkökulmasi. Et kirjoita yleisesittelyä, vaan omaäänistä, journalistista tekstiä. Kun näkökulma hahmottuu, karsi se, mikä ei siihen sovi ja tarvittaessa lisää sitä, mitä näkökulmasi kaipaa.
- Sijoita tärkein (eli näkökulmasi tai tärkein sanottavasi teoksesta) alkuun.
- Tarjoa lukijalle tarpeellinen määrä taustatietoa niin teoksesta kuin esimerkiksi käyttämistäsi käsitteistä.
- Muista sitaattit! Motivoi ne. *Kiiltomato* on kirjallisuuslehti, jolloin myös tietokirjallisuuden kieli, retoriikka, tyyli ja argumentaatio kiinnostavat lukijaasi.
- Kritiikki voi olla mitä tahansa tekstiä, jossa on kriittistä ajattelua. Tarjoa rohkeasti kritiikin muotoa uudistavia tekstiä. Kokeile, yritä tarvittaessa uudestaan.

Kielestä

- Kirjoita teoksesta preesensmuodossa ja teoksessa jo tapahtuneesta perfektissä tai pluskvamperfektissä.
- Vältä passiivia. Katko pitkiä virkkeitä. Katso, että tärkein asia ei huku liialliseen taustoitukseen ja johdatteluun. Tarvittaessa asennoitu siten, että kirjoitat yhden asian per virke. Tarkista, miten käytät olla-verbiä ja korvaa sitä ilmaisuvoimaisemmillä verbeillä.
- Vältä luetteloinnin syntiä.
- Adjektiiveista argumentointiin. Paikanna adjektiivien käytön sijaan se, mihin kulloinkin ihastumisesi ja vihastumisesi kohdistuvat. Perustele ne lukijalle. Vältä käytössä kuluneita metaforia ja kuin-vertailua.
- Karsi toistoa sana- ja lausetasolla.
- Tunnista maneerisi ja täytesanasasi. Karsi ne.
- Kielioipista ei tarvitse stressata – päätoimittaja huolehtii siitäkin ennen julkaisua.

Kirjoittamisen jälkeen

- Pidä deadlinesta kiinni. Lisäaikaa saa kyllä pyytämällä.
- Tarkista alun tekniset ohjeet.
- Lähetä teksti päätoimittajalle sähköpostilla. Jos vastausta ei kahden viikon sisään kuulu, lähetä muistutusviesti.

Editointi

- Edellä olevilla ohjeilla voit tehdä itse-editointia tekstillesi – nopeuttaa ja helpottaa prosessia.
- Kaikkia tekstejä editoidaan ja editointi parantaa kaikkia tekstejä.
- Editointi kehittää kirjoittajaa (ja editoijaa). Editoinnin määrä ei kerro tekstisi tai kirjoittajan tasostasi. Ideaalimaailmassa jopa ns. lähes julkaisuvalmis tekstikin olisi ilo ja kunnia voida myllätä moneen kertaan uusiksi. Editoinnin määrää rajoittaa useimmiten vähäinen aika.
- Päätoimittaja tekee teksteihin itse sanajärjestyksen muuttamista, kielenhuoltoa ja toiston karsimista. Suuremmista muutoksista päätoimittaja lisää kommentteja tekstiin.
- Päätoimittaja antaa jokaiselle kirjoittajalle tekstistä palautteen. Jos palautetta ei jostain syystä kuulu, kysy sen perään.

Maksun aika

- Uudet kirjoittajat voivat käyttää matkalaskulomaketta (<https://lukukeskus.fi/kirjailijoiden-matkalaskulomake/>) verokortin ja tarvittavien tietojen toimittamiseen.
- Vanhat kirjoittajat voivat toimittaa verokorttinsa sähköpostitse Sini Lindbergille (sini.lindberg@lukukeskus.fi). Hänen puoleensa voi kääntyä myös muissa palkkioihin liittyvissä teknisissä kysymyksissä.

- Peruspalkkio kriitikeistä on 100 €. Jos teksti kattaa useampia kirjoja, taustoittaa laajemmin aihepiiriä, on ilmaisultaan ja mitaltaan esseemäisempi tai kirjoitettu esimerkiksi poikkeuksellisen nopealla aikataululla, palkkio on suurempi. Palkkion suuruudesta päättää päätoimittaja.

...ja kun kuitenkin kiinnostuit – lue myös nämä:

1. Ennen kirjoittamista

1.1 Tilauskäytännöt

Kiiltomadossa julkaistaan vuosittain 150–200 kritiikkiä. Tämän sujuvoittamiseksi Kiiltomadon toimituskunta valikoi kunakin syksynä ja keväänä kriitikoille jaettavat kirjat. Tällä tavalla varmistetaan, että kritiikeissä on jossain määrin tasapainoisesti edustettuna eri kirjailijat, kirjallisuudenlajit ja kustantamot.

Kiiltomadossa julkaistaan vain poikkeuksellisesti ja hyvästä perustelusta kritiikkejä tästä tavasta poiketen. Niitä ja esimerkiksi pidempiä esseitä voi kuitenkin ehdottaa sähköpostitse päätoimittajalle.

Samalla sloganinsa mukaisesti ”*Kiiltomato* etsii hehkuunsa kirjoja, jotka ansaitsevat lisää huomiota.” Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että *Kiiltomadossa* halutaan tehdä kaikkein puhutuimpien kirjojen rinnalle tilaa myös niille laadukkaille kaunokirjallisille teoksille ja tietokirjoille, jotka ansaitsevat lisää julkisuutta. Tämä ei tietenkään tarkoita, että kirjasta täytyisi pitää tai julkisuuden olla vain myönteistä.

Tiedon kulloinkin valittavista kirjoista saat liittymällä *Kiiltomadon* avustajalistalle. Avustajalistalla on koottuna tiedot kriitikoiden nimistä ja sähköpostiosoitteista. Jos haluat liittyä listalle tai listalta pois, lähetä sähköpostia päätoimittajalle.

Kirjalistan yhteydessä annetaan tarkemmat ohjeet siitä, miten kirjoja toivotaan arvosteltavaksi. Joka tapauksessa tässä yhteydessä kustakin kirjasta esitetään lyhyt ja alustava ehdotus näkökulmaksi kritiikille tai perustelu, miksi kriitikko haluaa juuri tämän kirjan.

Kohtuullisen ajan kuluttua päätoimittaja lähestyy kutakin kriitikkoa sen osalta, mitkä kirjat tämä on saanut työn alle. Kritiikeille sovitaan deadline.

Kriitikko tilaa itse kirjan arvostelukappaleen kustantajalta. Eri kustantamoilla on erilaisia käytäntöjä. Jos tässä tulee ongelmia tai kaipaat neuvoja, käänny päätoimittajan puoleen.

1.2 Näin asennoidut kriitikon työhön

Kritiikin lähtökohtana on subjektiivinen taidekokemus. Kirjan etuna on, että sen äärelle voi ja pitääkin palata. Kriitikon taidekokemus jalostuu analyttiseksi, näkökulmalliseksi ja lukijaa palvelevaksi itsenäiseksi tekstikseen. Tärkeää on kuitenkin säilyttää myös jotain tuosta taidekokemuksesta, ottaa se kritiikin johtotähdeksi.

Tunteista, affekteista ja teoksen herättämistä assosiaatioista kannattaa vähintäänkin olla tietoinen. Ne voivat olla ristiriitaisia, mikä saa sekin näkyä tekstissä. Yksittäinen ihminen ja kriitikkokin kokee yhden teoksen usealla eri tavalla. Tämä saa hyvin näkyä kritiikissä. Kritiikki saa sisältää epävarmuutta, yhtäältä–toisaalta-ajattelua ja tuntemuksia.

Tämän vuoksi kritiikki on subjektiivista. Kritiikki sekä on että ei ole vain yhden ihmisen mielipide. Kriitikon mielipide on subjektiivinen, koska taiteen kokeminen, tuon kokemuksen jalostaminen kirjoitukseksi ja yhdistäminen muuhun lukijalle relevanttiin tietoon vaihtelevat ihmisten kesken. Kriitikon mielipide on ja sen tulee olla perusteltu.

Kritiikki on objektiivista. Kirjallinen teos on kirjoitettu tietynlaiseksi, herättämään tiettyjä tuntemuksia, ajatuksia ja aktivoimaan esimerkiksi eettisiä tai yhteiskunnallisia kysymyksiä. Vaikka jokaisen lukijan tulkinta olisi oma, se on ja sen on oltava jaettavissa muiden kanssa. Perustele oma tulkintasi ja esitä teoksesta riittävästi todisteita sille. Tulkinnat ovat aina myös sopimuksenvaraisia ja siksi laajastikin hyväksyttävät tulkinnat ovat alttiita muutoksille ja uudelleentarkastelulle.

Kriitikko on julkisen sanan käyttäjä, ja sen mukana seuraa niin valtaa kuin vastuutakin. Omassa kriitikontyössä kannattaa miettiä omaa positiota (luokka, sukupuoli, etnisyys jne.) ja niiden vaikutusta. Tämä ei tarkoita kategorisia kieltoja, että tietty kriitikko ei voisi tai saisi kirjoittaa jostakin aiheesta tai teoksesta. Tuomalla kontroversiaalit kysymykset esille jo kritiikissä ohjaat kuitenkin keskustelua kritiikin ja/tai teoksen tekijästä itse teokseen, aiheeseen, teemoihin ja yksittäistä teosta laajempiin kysymyksiin. Mieti sanavalintoja ja niiden perusteluja. Jos aihepiiri on sinulle vieras, mieluummin tarkista etukäteen terminologiaa esim. eri vähemmistöistä puhuttaessa. Jos olet epävarma vielä kritiikin palautettuasi, sano asiasta päätoimittajalle, ja voitte yhdessä katsoa tekstiä myös tältä kantilta läpi.

Mieti myös mittakaavaa ja sitä, lyötkö alas- vai ylöspäin. Kritiikissä saa lytätä, jos on tarve. On kuitenkin eri asia, moititko moninkertaista Finlandia-voittajaa löperöstä lauseesta vai esikoiskirjailijaa toivottomaksi tapaukseksi. Tunnista sekin, mitä kaikkea voi tai kannattaa lukea teoksen syyksi ja mitä esimerkiksi kustantamon markkinoinnin viaksi (yksikään teos ei esimerkiksi valitse lukijoitaan tai palkintoehdokkuuksiaan; jos mainitset näistä, kohdistu sanasi oikeaan osoitteeseen – kustantamolle, toiselle kriitikolle, kulttuuritoimittajalle). Teos ei koskaan ole virhe.

Kritiikki on journalismia. Tarkista faktat (ilmestymisvuodet, nimien oikeinkirjoitus, oikea translitterointi suomeen esim. venäjän-, arabian- ym. kielisistä nimistä). Tulkintojen tulee olla perusteltuja, vaikka niitä ei voikaan osoittaa oikeiksi tai vääriksi. Yleisesti hyväksytyjä tulkintoja voi myös haastaa ja kyseenalaistaa omassa kritiikissä. Argumenttien tulee pohjata ja kohdistua teoksen piirteisiin, eikä väittää siinä olevan sellaisia piirteitä, joita siinä ei tosiasiallisesti ole. Ole rehellinen omalle kokemuksellesi – sinun ei tarvitse miellyttää lukijaa, teoksen tekijää tai yleisen tulkinnan jakavia.

Kritiikki journalismina on osa keskustelua ja puheenvuoro siihen. Siksi aiempaa keskustelua on hyvä tuntea. Lue, mitä teoksesta on aiemmin kirjoitettu. Jos ajattelet sen ohjaavan tai sekoittavan liikaa omaa tulkintaasi, kirjoita aluksi ensimmäinen versiosi kritiikistä ja lue muiden kritiikkejä sen jälkeen. Tämän jälkeen, jos tila ja valitsemasi näkökulma sallii, voit mielellään jatkaa niiden herättämää keskustelua, haastaa tai puoltaa muiden näkemyksiä. Jatkaessasi muiden keskustelua, viittaa aiempiin kritiikkeihin suoraan (ja lisää linkit loppuun). Voit hyvin hyödyntää myös kirjablogeja, kirjailijahaastatteluja ja akateemisiakin puheenvuoroja, jos sellaisia on. Ole luova, tee taustatyötä. Vastaanoton kanssa keskustelu myös lisää tekstisi luettavuutta silloin, kun satut kirjoittamaan teoksesta, jonka julkaisusta on jo aikaa. Saat kuitenkin valita sen, mitä kaikkea otat huomioon. Kaikkea ei mahdu edes Kiiltomadon pitkiin kritiikkeihin.

Kriitikon etiikka. Suomen arvostelijain liitto ry. on julkaissut Kritiikin eettiset ohjeet, joihin perehtymistä ja joiden tallettamista sydämeen suositellaan. Osaa ohjeista on jo sivuttu edellä. Mieti, oletko jäävi kirjoittamaan jonkun kirjailijan teoksesta. Pystytkö kirjoittamaan puolueettomasti, tunnistatko heikkoudet tai edut? Jääviyden voit tietää vain sinä itse, ja päätoimittaja luottaa arvostelukykyysi. Kritiikin on oltava riippumatonta. Jos kritiikkisi aiheuttaa kärkeä keskustelua, sinulla on aina päätoimittajan tuki takanasi. Jos kritiikistä sattuisi syntymään ”kohu” tai saat palautetta, jonka käsittely yksin on liian kuormittavaa, ole yhteydessä päätoimittajaan.

Kriitikon ei tarvitse puolustaa teosta tai tekijää, vaan taiteen vapautta. Kriitikko ei ole vastuussa tekijälle, vaikka suhtautuisi teokseen kriittisesti. Kriitikko on journalistina vastuussa lukijalle. Kuitenkin kritiikin tulee puolustaa taiteilijoiden vapautta omaan taiteelliseen työhönsä. Kieli on taiteelle ja kritiikille vain yhteinen materiaali, mutta sen käyttötapa eroaa.

Kysymys lajista. SARV:n eettisissä ohjeissa sanotaan, että kriitikon tulee tunnistaa kulttuurin kenttä ja genraajattelu, joka teoksen taustalla on. Teosta ei tule määritellä väärin tietämättömyyttään tai siksi, että väärällä lajintunnistuksella teoksen voi teilata. Teoksen, tekijän tai kustantajan lajimäärityksen voi kuitenkin haastaa, kunhan sen myös perustelee. Lajihybridien yleistyessä yhä useampi teos vaatii kriitikolta muutamankin lajin tuntemista. Kriitikon on hyvä tuntea eri genrejä. Tehtävään ei kuitenkaan tarvitse lähteä kuin pro gradun tai väitöskirjan työstämiseen. Usein apua on jo siitä, jos luet muutaman muun arvion. Tarvittaessa voit myös keskittyä muihin teoksen piirteisiin.

Kritiikki tunnistaa subjektiivisuutensa ja rajallisuutensa. Myös tähän liittyvää epävarmuutta voi ilmaista tekstissä.

2. Kirjoittamisen aikana

2.1 Näin kirjoitat kritiikin

Kritiikki on journalistinen teksti, jossa tärkein kannattaa sijoittaa alkuun. *Kiiltomadon* tekstit julkaistaan aina verkossa, jossa ihmisten rajallisesta ajasta, kiinnostuksesta ja huomiosta kilpailee paljon muutakin sisältöä. Siksi kannattaa voittaa lukija jo alkuun puolelleen. Sen, mikä on kiinnostavinta, tiedät todennäköisesti vasta silloin, kun ensimmäinen versio on valmis.

Valitse näkökulmasi. Yksittäisessä teoksessa on niin paljon merkityksiä, ettet pysty ottamaan niitä kaikkia kuitenkaan huomioon. Aloita keskittymällä siihen, mikä teoksessa lähtee sinua teoksen edetessä voimakkaimmin vetämään. Mieti, mitkä seikat teoksessa ovat näkökulmasi kannalta olennaisia, mitkä taas epäolennaisia. Et ole kirjoittamassa Wikipedia-artikkelia, vaan journalistista tekstiä, jossa oma äänesi saa kuulua.

Kun olet sijoittanut kiinnostavimman osan alkuun, katso missä järjestyksessä esitettävät asiat etenevät luontevasti. Mitä on liikaa, mitä puuttuu?

Tarjoa lukijalle sen verran taustatietoa kuin on tarpeellista. *Kiiltomadon* lukija on todennäköisesti varustettu paremmilla pohjatiedoilla kuin päivälehdessä kuvitteellinen lukija. *Kiiltomadon* lukija lukee kritiikkiä verkosta, joten hän osaa luultavasti etsiä lisätietoa. Älä kuitenkaan uuvuta lukijaa liian vaikeilla ja selittämättä jäävillä käsitteillä.

Kirjoita missä järjestyksessä haluat. Tekstin rakenne ja käsiteltävien asioiden järjestys muotoutuu kirjoittamisen kuluessa. Joskus hyvinkin rakenteen suunniteltuaan jokin osa lähtee kuljettamaan tekstiä aivan toiseen suuntaan – tällöin voi olla kannattavampaa luopua suunnitelmasta kuin pakottaa sujuvaa tekstiä kankeaan suunnitelmaan.

Pyri eroon kuvailu–analyysi–arvotus-rakenteesta. Anna näiden lomittua toisiinsa. Kun kuvailut teosta, nostat jo esiin sellaista, mikä on tulkinnallesi tärkeää ja siksi osa arvottamista. Arvottaminen on muutakin kuin sen sanomista, tykkäsitkö vai et. Kritiikki kriittisenä ajatteluna pystyy arvottamaan myös asettamalla konteksteihin, ravistelemaan, havaitsemaan sitä mikä jää varjoon ja katveeseen. Sillä tavalla se myös haastaa nykyistä kirjallisuuteen liittyvää, usein perusteettomaksi jäävää ja epämääräistä suosittelun kulttuuria.

Muista sitaatit! Sitaatti on tärkeä näyte siitä, millaista on tekijän kieli. Se antaa lukijalle mahdollisuuden koetella kriitikon tulkintaa ja makua. *Kiiltomato* on kirjallisuuslehti, jolloin sen lukijoita kiinnostaa myös kirjoittajien kirjallinen ja kielellinen ilmaisu. Tietokirja ei ole informaatiota puristettuna kirjan muotoon (kuten tomaatista saa ketsuppia, murskattua tai paseerattua tomaattia vähän varioiden), vaan tekijöidensä retorinen, tyyllinen ja argumentatiivinen inhimillisen taidon näyte. Siksi muista sitaatit myös tietokirjoista!

Motivoi sitaatit. Sitaatti ei puhu puolestaan kuin hyvin harvoin, eikä siihen voi vedota montaakaan kertaa. Jos tilaa on rajallisesti tai olet jo kirjoittanut kymmentuhatta merkkiä,

valitse sitaatti, joka kuvaa useaa nostamaasi puolta teoksesta (ja kirjoita kuvaavuus auki). Usein osuva sitaatti teoksesta ohjaa sinut myös näkökulmasi äärelle.

Kritiikki voi olla mitä vain tekstiä, jossa on kriittistä ajattelua. Kokeile, ehdota, yritä tarvittaessa uudestaan. Jos kritiikin toisessa päässä on päivälehdessä ajankohtaisarvio uudesta teoksesta, toisessa päässä on pitkälinen, epävarmuutta syleilevä essee. *Kiiltomadon* tekstit sijoittuvat lähemmäs esseetä kuin päivälehdessä arvostelua. Ota mitasta ilo irti. Väitä, esitä, kysy, kyseenalaista.

Tarjoa rohkeasti kokeellisia kritiikkejä. Miten kritiikki voi törmätä toiseen tekstilajiin tai muotoon? Lääkkeen tuoteseloste, ensyklopediasta intoutunut aakkoslista ristiviitteillä, anagrammi? Luovuus (ja *Kiiltomadon* kohdalla kenties WordPressin tekstieditori, sekin kierrettävissä hyvän idean sattuessa) on rajana!

Kiiltomadon teksteissä ei ole varsinaisia merkkimääriä. Voit kuitenkin tähdätä esimerkiksi n. 6 000 merkin mittaan tai kirjoittaessasi esseemäisempää tekstiä n. 10–12 000 merkkiin.

2.2 Lyhyt katsaus kieleen

Kirjoita teoksesta preesensmuodossa: ”Romaanissa päähenkilö Kaija menee supermarkettiin.” Viitatessasi teoksessa jo tapahtuneeseen, käytä perfektiä tai pluskvamperfektiä: ”Kaija on sanonut menevänsä supermarkettiin, mutta oikeasti Kaija makaakin kotona.”

Vältä passiivia. Kirjassa ei esitetä, vaan kirja esittää. Kirja on aktiivinen, kielellinen teko. Tekijä haluaa sanoa jotain. (Tosin mieti myös, kuka sanoo – tekijä, hahmo, kertoja.) Tarkista myös, miten käytät olla-verbiä (ja muita apuverbejä) ja korvaa sitä ilmaisuvoimaisemmilla verbeillä. Käytä lauseenvastikkeita säästeliäästi ja tarkoituksenmukaisesti. Jos sinulla on taipumusta lausehvirviöiden luomiseen, käytä nyrkkisääntöä ”yksi asia per virke”. Jokaisen kirjoittajan kannattaa tarkistaa, ettei virkkeeseen eksy niin paljon taustatietoa ja johdattelua, että haluamasi pääasia jää niiden puristuksiin. Kiinnitä huomiota siihen, että erilaiset kieltoilmaukset välittävät sen, onko vai eikö asia ole näin. Voit myös tarkistaa lopuksi, että kieltoihin liittyvät sanat ovat oikein – joitakin esimerkkejä:

”En kuitenkin olisi huomannut.” po. ”En kuitenkaan olisi huomannut.”

”Kirjassa ei ollut hahmoja, ja myöskään kertoja ei ollut kummoinen.” po. ”Kirjassa ei ollut hahmoja, eikä myöskään kertoja ollut kummoinen.”

Luetteloinnin synty. Sen sijaan, että luetteloit tapahtumia, henkilöitä, paikkoja, huoneen keskustelumukavuuksia, esimerkkejä, jonninjoutavuuksia, mainitse vain kritiikkisi ja näkökulmasi kannalta olennaiset asiat. Vaihtele rytmiä. Tarjoa herkullisia yksityiskohtia teoksesta. Luettelot eivät ole informatiivisia, vaikka ne ovatkin ekonomisia.

Adjektiivit jättävät usein tuntemuksen ylisanoista, eivät kunnollisesta argumentaatiosta. Mihin viehätöksesi tai inhotuksesi teoksessa paikantuu? Miten kokemuksen voi muuttaa sanoiksi?

Älä sano, että jokin on ”huikea”, vaan miksi se on huikea (ja jätä ”huikea”) pois. Katso, ettei tekstiin jää koomisia toisensa kumoavia ilmaisuja: ”Kylmä talvisää kuumensi autoilijoiden tunteet”. Todennäköisesti et kriitikkona innostuisi kirjailijan turhan kuluneista metaforista tai jatkuvasta kuin-vertailusta. Älä siis tee sitä itse kirjoittajana.

Ylipäättään karsi samojen sanojen, lauserakenteiden ja tautologian toistoa. Katso, ettet vahingossa kirjoita, miten ”romaanista välittyy hyvin monenlaisten, välillä negatiivistenkin tunteiden välittyminen”. Toisaalta – toisaalta, po. yhtäältä – toisaalta.

Tunnista omat maneerisi. Yhdelle se on ”kuitenkin”, toiselle ”mutta”, kolmannelle ”ensinnäkin” ilman koskaan tulevaa toista, kolmatta, jne. Toistuvat -kin-päätteet tuovat tekstiin koomisen vaikutuksen. Jos-lauseet eivät tarvitse ylimääräisiä palasia: ”Jos kirjassa jotain hyvää onkin, niin se jää kirjoittajan kömpelön kielen jalkoihin.” po. ”Jos kirjassa jotain hyvää onkin, se jää kirjoittajan kömpelön kielen jalkoihin.”

Maneerit karsiutuvat yleensä tehokkaasti silloin, kun tekstillä on merkkimäärä – ja se uhkaa täyttyä. *Kiiltomadossa* tämä ohje toimii heikosti. Siksi tekstille voi asettaa oman merkkimäärän rajoitteeksi ja karsia maneeereita päästäkseen siihen.

Kieliopista voisi nostaa esiin mitä vain. Sen ei tarvitse tekstiä palauttaessa olla lähellekään täydellistä. Päätoimittaja auttaa myös tämänkaltaisen editoinnin kanssa. Kaksi silmäparia näkee enemmän kuin yksi.

Tarvittaessa voit etsiä apua Kotimaisten kielten keskuksen ohjeista (<https://www.kotus.fi/kielenhuolto>). Niistä päätoimittajakin vähintään viikoittain asioita tarkistaa.

3. Kirjoittamisen jälkeen

3.1 Tekstin palautus

Kritiikeillä on deadline, jota on hyvä pyrkiä noudattamaan. Jos tapahtuu jotain yllättävää tai työ ei suju, sovi deadline siirtämisestä päätoimittajan kanssa. Lisäaikaa kannattaa pyytää ja sitä kyllä saa.

Tarkista alun teknisistä ohjeista asetellut ja tarvittavat tiedot.

Lähetä kritiikit sähköpostin liitetiedostona. Ota muutenkin yhteyttä *Kiiltomato*-asioissa pääasiassa sähköpostilla, jotta viesteihin on helppo palata ja ne löytyvät.

Jos viestiisi ei kuulu vastausta (esim. viikon tai kahden sisään), lähetä ystävällinen muistutusviesti.

3.2 Editointi

Kiiltomadon päätoimittajan editointikäytäntö on lyhyesti seuraava:

Koska tekstejä julkaistaan paljon, teen lähes aina teksteihin suoraan muutoksia, jotka koskevat sanajärjestyksiä, täytesanojen karsimista, kielenhuoltoa ja usein toistuvien ilmaisujen karsimista. Jos muutokset ovat isompia, esimerkiksi poistoja, ilmoitan niistä erikseen. Usein käytän kommenttityökalua, jos toiveissani on isompia uudelleenmuotoiluja, täydennyksiä tai rakenteeseen liittyviä korjauksia.

Jos korjauksia on hyvin vähän, lähetän valmiin tiedoston kriitikolle ja ilmoitan arvioidusta julkaisuajankohdasta (joka saattaa silloin olla piankin).

Editoinnin määrä ei kerro siitä, miten hyvä kirjoittaja on. Kaikki tekstit tarvitsevat editointia. Jokainen teksti myös paranee editoinnista. Usein editoinnit ovat vähäisiä siksi, ettei enempään editointiin ole aikaa. Olen editoinut edeltäjän tilaamia tekstejä vähemmän kuin itse tilaamiani, mutta toiveeni on, että jatkossa lähes tulkoon kaikkien tekstien kanssa olisi aikaa muutamalle, isommallekin editointikierrokselle, jossa olisi myös tilaa tekstin näkökulman ja rakenteen entistä paremmalle hiomiselle.

Pyrin lähettämään jokaiselle kriitikolle palautteen tekstistä (usein joko ensimmäisen tai viimeisen version yhteydessä). Jos palautetta ei jostain syystä kuuluisi, sitä kannattaa erikseen kysyä.

3.3 Maksun aika

Verokortit toimitetaan Sini Lindbergille joko sähköpostitse (sini.lindberg at lukukeskus.fi) tai käyttämällä tiedot keräävää matkalaskulomaketta. Hänen puoleensa kannattaa myös kääntyä palkkioita koskevissa teknisissä kysymyksissä (aikataulu, laskuttaminen jne.). Palkkiot maksetaan tekstin julkaisun jälkeen.

Peruspalkkio kritiikistä on 100 €. Jos kritiikissä on useampia teoksia, se taustoittaa laajemmin aihepiiriä, on ilmaisultaan ja mitaltaan esseemäisempi ja kunnianhimoisempi tai kirjoitettu esimerkiksi poikkeuksellisen nopealla aikataululla, palkkio on suurempi. Palkkion suuruudesta päättää päätoimittaja.

Lähteet

Ville Hämäläinen, ”Kriitikkoa koetellaan – ja se on oikein”. *Kiiltomato-Lysmaskenin* pääkirjoitus, 21.10.2020. <https://kiiltomato.net/kriitikkoa-koetellaan/>

Vesa Rantama & Maaria Ylikangas, *Kritiikkikurssi*. Nuoren Voiman Liitto, syksy 2020.

Vesa Rantama & Maaria Ylikangas, ”Ohjeita kriitikolle!” *Nuoren Voiman* blogi, 8.10.2020. <https://nuorivoima.fi/lue/blogi/ohjeita-kriitikolle>

Suomen arvostelijain liitto ry. 14.11.2020, ”SARV julkaisee kritiikin eettiset ohjeet”. <https://www.kritiikinuutiset.fi/2020/11/14/sarv-julkaisee-kritiikin-eettiset-ohjeet/>